

Budućnost Hrvatske na dužničkoj doktrini - uzročno-posljedične veze potrošnje i inozemnoga duga*

Slavko Kulić¹, Zoran Aralica²

Sažetak

Rad je usmjeren prema istraživanju funkcioniranja dužničke ekonomije u uvjetima beskonceptijskog gospodarskog stanja kakvo je prisutno u Hrvatskoj. Ona je kao subjekt kulture i civilizacije nastala i funkcionira u vrijeme dekonstrukcije svijeta država i konstrukcije svijeta globalnih interesa. Pri tome sve jači utjecaj na svim razinama upravljanja (od lokalne do preko nacionalne do nadnacionalne) imaju supranacionalni oblici političkoga i društveno ekonomskog ustroja. Osnovna je teza rada da je vanjsko zaduženje u Hrvatskoj posljedica neracionalnog upravljanja, i gospodarenja resursima i organizacije života bez obzira da li je riječ o državi ili pojedincu. Rad ima dva cilja, prvi je istražiti osnovne elemente psihologije dužničke najamne ekonomije prisutne u Hrvatskoj. Drugi je cilj Grangerovim testom istražiti povezanost između makroekonomskih agregata (osobne i državne potrošnje i investicija) i vanjske zaduženosti.

Ključne riječi: vanjski dug, najamna ekonomija, Grangerov test, makroekonomski agregati

JEL klasifikacija: E0

1. Uvod

Beskonceptijsko stanje u kretanju hrvatskoga društva i gospodarstva (1991.-2004.) upozorava na svu složenost stvarnosti i s naslova idealiteta/realiteta novoga živoga

* Primljeno: 06.02.2006.; prihvaćeno: 27.03.2006.

¹ Redoviti profesor, Ekonomski institut, Zagreb, Trg J. F. Kennedyja 7. 10000 Zagreb, Hrvatska. Znanstveni interes: sociologija međunarodnih odnosa. Tel.: +385 1 2335 700, fax. + 385 1 2335 165, e-mail: skulic@eizg.hr

² Magistar, Ekonomski institut, Zagreb, Trg J.F.Kennedyja 7. 10000 Zagreb, Hrvatska. Znanstveni interes: tehnologija, konkurentnost, ekonomija energetskog sektora. Tel.: +385 1 2335 700, fax.: +385 1 2335 165 E-mail: zaralica@eizg.hr

organizma kao subjekta kulture i civilizacije u nastajanju. I nakon petnaest godina postojanja Hrvatske kao subjekta međunarodnih odnosa. Hrvatska nema konsenzusa o tipu socijalnih odnosa koje prakticira na unutrašnjem planu. Točnije ne zna se da li je riječ o anglo-saksonskom (proameričkom) tipu kapitalizma ili je riječ rajnskom (europskom) tj. kolektivnom tipu kapitalizma.

Usprkos tome, dominantni proces pretvorbe vlasništva a što se svodi na privatizaciju u Hrvatskoj teče i dalje nezakonito s primjesama korupcije i kriminalizacije. Takav proces u gospodarstvu i društvu upozorava na obesmišljivanje promjene društveno-političkog uređenja Hrvatske od 1991. Točnije pretvorbe i privatizacije nisu usmjerene prema jačanju bržega rasta BDP, investicija i zaposlenosti, efikasnosti gospodarstva, izvozne konkurentnosti.

Borba za vlast radi prevlasti iskazuje se i na području gospodarskih odnosa, a uzrok joj je nezakonito bogaćenje bez rada i znanja. Takvo stanje u politici preneseno je i u ekonomiju, na beskonceptijsko stanje u kretanju gospodarstva. Naime, Hrvatska nema globalnu koncepciju razvitka, a to znači ni koncepciju gospodarskih odnosa. Ona je početkom devedesetih bila suočena sa velikom nezaposlenošću i padom BDP, a što je pokušala riješiti stabilizacijskim programom heterodoksnog tipa s antiinflacijskim mjerama popraćenim strukturnim reformama.

Takva društveno-ekonomska situacija u Hrvatskoj buja s problemima koje država pokušava rješavati prihodima s naslova rasprodaje državne imovine ili novim inozemnim ili unutarnjim zaduženjem. U cilju egzaktnijeg istraživanja dužničke ekonomije, drugi dio rada pokušava definirati psihološke osnove najamne ekonomije, dok treći dio nakon analize makroekonomskih agregata i vanjskog zaduženja istražuje Grangerovim testom statističku povezanost između njih. Posljednji četvrti dio donosi zaključna razmatranja.

2. Psihologija pomoći, najamna psihologija i mentalitet podložništva i najamništva

Hrvatska se osamostalila 1991. godine, naslijedivši dug, nekritički odnos spram dužničkoj ekonomiji i kritiku najamne svijest, koji su predstavljali civilizacijski oblik postojanja u sustavu bivše Jugoslavije. Međutim, uzimajući stanoviti odmak u vremenu, od osamostaljenja Hrvatske do danas ne naziru se bitne promjene u mentalitetu naroda ovog prostora. To je omogućilo političko financijskoj a ujedno i vladajućoj strukturi lakoću vladanja na inozemnom zaduženju bez razmišljanja o teškoći izlaska iz takvog stanja. Ta lakoća zaduživanja i hranjenja i udovoljavanja psihologiji pomoći³ i najamnoj psihologiji evaluirala je u spiralu dužničke ekonomije koja je najamnu politiku službeno prihvatila kao oblik vladanja na posuđenoj moći.

³ Pod tim pojmom treba razumjeti iznuđenu potrošnju izvan vlastitih mogućnosti, pohlepu kao nekulturu trošenja bez obzira na problem plaćanja potrošenog, ulazak u neslobodu kao oblik života. Prihvatanje pozicije najma i neslobode.

Politički determinizam preudicirao je svaku društvenu potrebu upotrebe znanja u dužničkoj ekonomiji i u najamnoj politici⁴, znanja kao strukturirane svijesti potrebne za razumijevanje da slobode i demokracije na tuđoj moći nema, jer su izabrani njihovi antipodi nesloboda i nedemokracija. Ta je istina važna i za hrvatsku stvarnost koja sve dublje tone u podložnost na tuđoj moći, u neoliberalnu eutanaziju, u redukciju broja onih koji na takav način mogu opstati. Gubitak slobode odlučivanja je zakonitost, koja se ne može izbjeći kada se radi o poretku sile kao prava.

Hrvatski narod i država Hrvatska ušli su u proces negativne socijalne fascilitacije - neslobode kao oblika postojanja na tuđoj moći. Kategorija slobode, poimanje opstanka na moći iz sebe izostavljena je iz razmišljanja i razumijevanja, pa i iz stvaralačkog djelovanja s naslova raspoloživih i potencijalnih mogućnosti koje u sebi u svakom pogledu imaju hrvatska kultura i materijalna stvarnost. Usprkos tim mogućnostima, kritike kao uzništva i najamništva nema u svijesti hrvatske javnosti. Emocionalne zrelosti za svoju vrstu-rod nemamo pa nema ni potrebne razine inteligibilnosti s naslova sintezne kulturne inteligencije. Onesposobljena svijest i javnost ne mogu reagirati na složenost stvarnosti u kojoj se javlja sve veća razlika između službenoga mišljenja i stvarnoga stanja u društvu i gospodarstvu. U mogućnosti čovjeka i društva da budu slobodni bit je čovjekovog i društvenog postojanja. To vrijedi i za hrvatsko društvo⁵, za njegov opstanak na osnovi svojih mogućnosti prije nego što zapadne u trogeneracijski sindrom zbog najamne ekonomije i najamne politike. To od nas traži jaču psihomotoriku društva prema budućnosti, jer će u suprotnome svijest stege (represije) dužničko-vjerovničkih odnosa proizvesti o nama svijest da se suprotstavimo moralnom propadanju (svijest o vlastitim mogućnostima). Aktivnost mora postojati u samome sebi, a mora biti izražena nalaženjem svoga vlastitoga smisla uz pomoć sebe samoga stvaralačkim djelovanjem. Moramo se suprotstaviti onesposobljenoj svijesti, svijesti o životu u sustavu dnevne važnosti na razini dometa dnevne svijesti političkoga determinizma. Razvitak čovjeka i društva nije neko puko proizlaženje. Razvitak je proizvodnja određenoga sadržaja, pa i iz svijesti o sebi i slobodi. To proizlazi iz mentalnoga sklopa. Ta svijest mora prodrijeti u zbilju hrvatske stvarnosti, a zbilja u kojoj se nalazi hrvatsko društvo mora prodrijeti u svijest kao neka emocionalna zrelost za svoju vrstu. Pojam napretka uključuje i vrijeme kao stanje svijesti. Hrvatsko društvo mora smanjiti udaljenost od takvoga znanja, od terorizma globalizacije s naslova atrakcijskih sila (manumonetarizam i manumilitarizam⁶) i repulzijskog otpora tim silama. U suprotnome bit ćemo zarobljeni u kolonizacijskome svijetu interesa privatnoga kapitala i vlastite političko-financijske elite u funkciji servisa tom kapitalu. Istražujući uzročno-posljedične veze inozemnoga zaduženja, duga i rasta BDP s naslova tuđe moći, otkrili smo perpertuiranje (reprogramiranje) inozemnog i tuzemnog zaduživanja: države, gospodarstva i stanovništva, život na dug s

⁴ Više o tome vidjeti u Kulić, i Bebek, (1986).

⁵ Više o tome vidjeti u Kulić, i Bebek, (1986).

⁶ Manumonetarizam; 'financijska ruka' poluga vladanja svijetom i manumilitarizam; 'vojna ruka' poluga vladanja svijetom.

hipotekom na supstancu⁷ (imovine države gospodarskih subjekata i građana - 600 000 ovrha banaka prema građanima u 2005). To je posljedica neoliberalne eutanazije, uskraćivanja potrošnje na dug koji se plaća u skladu s kriterijima dužničkih vjerovničkih odnosa. Nametanje kriterija ili pravila teže je od nametanja nekakvog nasilnoga rješenja. Ono što jedna generacija potroši na dug, to pet generacija mora plaćati zbog gubitka suverenog odlučivanja o zaduživanju, o slobodi postojanja. Nepostojanje tih osnovnih znanja u svijesti vladajućih struktura u Hrvatskoj i skrivanje visine zaduženja za društvo je imalo posljedicu gubitka ekonomskoga suvereniteta. Na to nas upućuju i rezultati studije slučaja o hrvatskome društvu i gospodarstvu na tuđoj moći i dužničkoj doktrini s potrošačkim mentalitetom izvan svoje moći.

3. Studija slučaja: Hrvatsko gospodarstvo i društvo na dužničkoj ekonomiji

Znanstvenim istraživanjem hrvatske stvarnosti na dužničkoj ekonomiji došli smo do povezanosti osobne i državne potrošnje, investicija - makroekonomskih agregata i vanjskog zaduženja Hrvatske od 1995.-2004⁸. Osnovna je teza analize da rast unutarnje potrošnje koji se očituje rastom makroekonomskih agregata snažno utječe na rast vanjskoga zaduženja. Tu statističku povezanost istražujemo Grangerovim testom, a to znači da će se analizirati dvostrana statistička povezanost između spomenutih makroekonomskih agregata i vanjskog zaduženja.

Poznato je da je u kontekstu neoliberalne ekonomije kreiranje domaće valute, ponajprije u perifernim kapitalističkim zemljama monetarnim agregatima⁹ (posebno iz M1 i M2) uvjetovano pokrićem u stranoj valuti. Samim je time veza između rasta makroekonomskih agregata i vanjskoga zaduženja očita. No, u kontekstu rasprava o ekonomskoj politici ta se postavka zaboravlja. Postalo je opće mišljenje da prihvatljivost zaduženja ovisi o njegovoj samoj alokaciji. Točnije, ako je zaduženje usmjereno prema investicijskoj potrošnji, ono u tome slučaju djeluje pozitivno na gospodarstvo u cjelini. Zbog pretpostavke da rast makroekonomskih agregata utječe na rast vanjskoga zaduženja, vanjsko je zaduženje ponajprije usmjereno prema

⁷ Na makroekonomskoj razini istraživanja je interesantna pojava da deficit robne bilance prati suficit bilance uslužnih djelatnosti od samostalnosti Hrvatske. Ukupna suma transakcija bilance plaćanja roba i usluga bila je pozitivna u 1993. i 1994. za razliku od 1995. do 2004. kada je suficit uslužne bilance je apsolutno sporije rastao (4,6 milr. USD) od deficita robnih bilance (-5,1 milr. USD). To znači da se vrijednost supstance, imovine poduzeća i građana povećava, samim time potencijal za buduću potrošnju u slučaju da se usmjeravaju u razvijanje uslužnih djelatnosti. To se ponajprije odnosi na područje Zagreba i područje sedam priobalnih županija. U prvom slučaju riječ je o području (Grad Zagreb i Zagrebačka županija) smještaja glavnog grada Hrvatske koji bez obzira na kriterij promatranja prednjači u Hrvatskoj u odnosu na ostale dijelove države. U drugom slučaju riječ je o položaju tih županija na jadranskoj obali što im omogućuje razvijanje uslužnih djelatnosti ponajprije turizma.

⁸ Nažalost vanjski dug nije jedini oblik zaduženja koji država može akumulirati. Naime, moguća je pojava i unutarnjeg duga (npr. izdavanje obveznica države na domaćem tržištu kapitala). Pojave dužničkih kriza, počevši od osamdesetih godina u Latinskoj Americi, do posljednje u Argentini 2002., dovele su vanjsko zaduživanje u sferu veće 'negativne popularnosti' u odnosu na unutarnji dug.

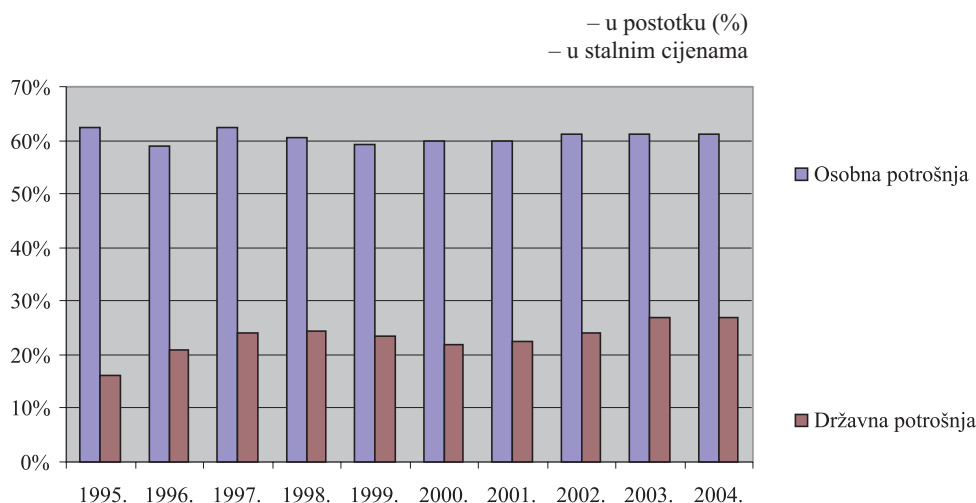
⁹ Postoje četiri vrste monetarnih agregata M1, M2, M3 i M4.

financiranju već ostvarenih transakcija roba i usluga. No, takva postavka ne umanjuje značaj višestrukih pozitivnih učinaka koje imaju investicije, i to ponajprije na zaposlenost i konkurentnost gospodarstva i dodatno na porezne prihode koje država prikuplja na osnovi većih ekonomskih aktivnosti.

3.1. Analiza osobne potrošnje, investicija i državne potrošnje

Važnost je rasta tih makroekonomskih indikatora u činjenici da je riječ o osnovnim izvorima unutarnjega rasta u jednoj državi. Udio osobne potrošnje u stvorenom BDP bio je stabilan od 1995.- 2004., s tim da je udio državne potrošnje uvećan za više od deset postotnih poena od 1995. (16,2%) do 2004.(26,9%)¹⁰. Visoki udjeli osobne i državne potrošnje pokazuju da je riječ o osnovnim izvorima raspoloživoga BDP.

Slika 1: Udjeli osobne i državne potrošnje u BDP (1995.-2004.)

Izvor za originalne podatke: Državni zavod za statistiku (DZS)

* desezonirani podaci

Državna potrošnja je doživljavala visoke stope rasta od 1995.-1997. a to je bilo usporedno visokim stopama rasta raspoloživoga BDP (više od pet postotnih poena). Investicije su rasle po višoj stopi od porasta raspoloživoga BDP u razdoblju od 1998.-2000., kada je raspoloživi BDP rastao po stopi manjoj od tri posto u odnosu na godišnjoj razini.

¹⁰ Analiza je na pravljen na desezoniranim podacima koje je prikupio DZS.

Tablica 1: Osnovni makroekonomski agregati i BDP

– u stalnim cijenama
– verižni indeksi

	Osobna potrošnja	Investicije	Državna potrošnja	BDP
1995.	130,0	107,2	121,8	107,3
1996.	100,5	98,8	137,2	106,4
1997.	112,8	104,0	123,7	106,9
1998.	99,6	102,2	102,8	102,6
1999.	97,1	102,8	96,1	99,2
2000.	104,2	98,5	96,1	102,9
2001.	104,4	93,8	107,3	104,4
2002.	107,5	98,2	111,9	105,2
2003.	104,1	99,7	116,6	104,3
2004.	103,8	99,7	104,3	103,8

Izvor za originalne podatke: DZS

* sezonski podaci

3.2. Analiza vanjskoga zaduženja u Hrvatskoj od 1990.-2004.

Prema podacima Hrvatske Narodne Banke (HNB) udio vanjskoga duga u BDP bio je visok i povećan je od 1999.-2004. za trideset i osam postotnih poena; 50% u 1999. i 88% u godini 2004. (DZS 2005. i HNB 2005)¹¹. Ukupan iznos vanjskoga duga Hrvatske porastao je gotovo tri puta mjereno u milijardama dolara od 1998. (10,7) do 2004. (31,0)¹². Ipak, tijekom godine 2005. dolazi do blagog smanjivanja iznosa ukupnoga vanjskoga zaduživanja tako da je na kraju godine 2005.¹³ iznos vanjskog zaduženja iznosio 30,1 milr. USD. Sektor banke 33,7% i sektor središnje države 31,9% imali su najveće udjele u ukupnome vanjskome zaduženju u godini 2004. Udio središnje države u odnosu na 1998., kada je iznosio 36,4%, smanjio se u ukupnome zaduženju za gotovo pet postotnih poena. Apsolutni iznos izravnih ulaganja povećan je za više od devet i pol puta (9,6) u razdoblju od 1998.-2004¹⁴.

Udio sektora banaka u ukupnome zaduženju povećan je za gotovo deset postotnih poena odnosno 7,8 milr. USD od 1998.-2004. Vanjski se dug nije mogao dogoditi bez sudjelovanja banaka na strani ponude, tj. 'da nije postojala pretjerana ponuda kredita' (Lamfalussy 2000). To je rezultat nesavršene strukture tržišta kapitala, gdje

¹¹ Smanjivanje vanjskoga duga ne znači automatski poboljšanje pozicije u kojoj se nalazi Hrvatske. Za davanje takve ocjene potrebno je istražiti kretanje javnoga duga u razdoblju od 1998.-2005.

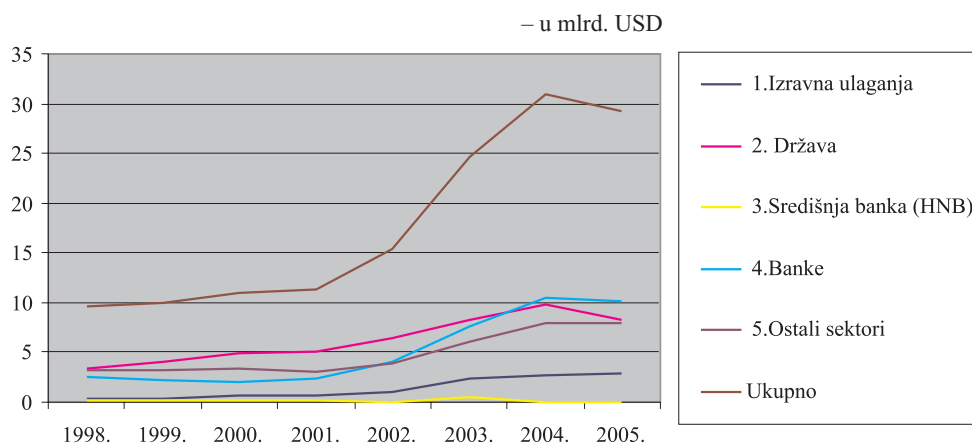
¹² Vrijednosti vanjskoga duga na slici 2 odnose se na vrijednosti iz prosinca svake godine. Vrijednost u 2005. iznimka je od toga pravila, i to zbog toga što je uzeta vrijednost iz srpnja 2005.

¹³ Budući da podaci o kretanju BDP za ovu godinu nisu izašli, autori se nisu upuštali u ocjenu udjela vanjskoga zaduženja u ukupnome BDP u 2005.

¹⁴ Izravna ulaganja u ukupnoj strukturi zaduženja biti će analizirana u slijedećem odjeljku.

je na svjetskoj razini mnogo veći broj sudionika na strani ponude, nego na strani potražnje. Ipak u isto vrijeme nije postojala prepoznata nacionalna ekonomska politika koja bi iskoristila prednosti (rast izvoza) što joj donose liberalizacija tržišta, a to je veći obujam organiziranih tržišta.

Slika 2: Vanjski dug po domaćim sektorima 1998.-2005.

Izvor za originalne podatke: Hrvatska narodna banka (HNB)

* desezonirani podaci

Razmatranjem rasta vanjskoga duga od 1993. do 2004. uočavamo da se prvi značajniji porast vanjskoga duga pojavio u 1996. (39%)¹⁵. Istovremeno se u Hrvatskoj pojavljuje značajniji trgovinski deficit -3,3 milijardi USD u 1996. i 5,38 milijardi USD u 1997. i otvara se mogućnost zaduženja Hrvatske kod vanjskih kreditora pariškog i londonskog kluba (usp. Mihaljek 2003.). Drugi značajniji porast vanjskoga zaduženja dogodio se u razdoblju 2002.-2004. (57,1%), dvije godine poslije ulaska u Svjetsku trgovinsku organizaciju (eng. WTO) 2000. i godinu dana nakon pridruživanja Paktu o stabilnosti i pridruživanju 2001. To znači da se može dovesti u vezu otvaranje kreditnih linija prema Hrvatskoj i uključivanje Hrvatske u Svjetsku trgovinsku organizaciju i Pakt o stabilnosti i pridruživanju s rastom makroekonomskih agregata i s povećanjem vanjskoga zaduženja u uvjetima kada Hrvatska nije imala ekonomsku politiku kojoj bi cilj bio povećati izvoz¹⁶.

3.2.1. Inozemni dug javnog i privatnog sektora

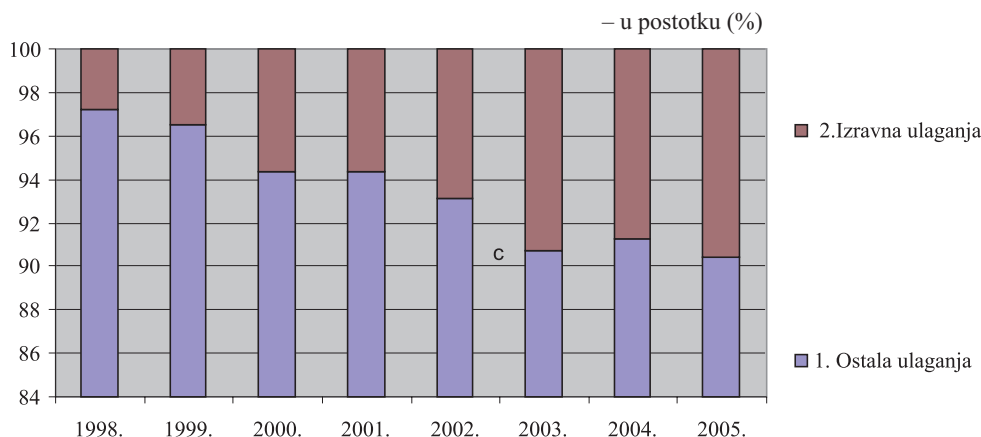
Budući da je prethodna analiza inicijalno naznačila da je došlo do smanjenja udjela javnoga sektora u ukupnome vanjskom zaduženju, cilj je ovoga dijela istražiti oblike zaduženja privatnog i javnog sektora. Naime, slijedeća je tablica nastala kao ukupan rezultat analize zaduženja bez obzira je li riječ o zaduženju javnoga i/ili privatnoga

¹⁵ U razdoblju od 1991 do 1995 vanjski se dug odnosio na nealocirani dug od Jugoslavije

¹⁶ Dodatno bi te postavke valjalo testirati ekonometrijskim modelom.

sektora. Izravna ulaganja¹⁷ i ostala ulaganja¹⁸ čine dvije osnovne skupine ulaganja¹⁹. Udio izravnih ulaganja u ukupnome zaduženju porastao je za više od tri i pol puta u razdoblju od 1998. (2,61%) do godine 2004. (8,76%).

Slika 3: Udjeli izravnih i ostala ulaganja u ukupnome zaduženju 1998.-2005.

Izvor za originalne podatke: HNB

* desezonirani podaci

Sam učinak izravnih stranih ulaganja (ISU) na zemlju primateljicu nije jednostran i potrebno ga je promatrati sa stajališta povezanosti s rastom izvoznog potencijala zemlje (Vukšić, 2005.), i/ili sa stajališta povezanosti s gospodarskim rastom pojedine zemlje (Bačić, 2005). Ipak, sa stajališta rada zanimljiviji je pogled na ISU kao na mogućnost povećanja i/ili smanjenja kapaciteta vraćanja dugova. Tako, Gligorov (2004.) smatra da rast ISU dovodi do povećanja izvora vraćanja zaduženja, i to ponajprije prikupljenim dodatnim iznosima poreza.

¹⁷ Izravna se ulaganja sastoje od kratkoročnih i dugoročnih ulaganja. Instrumenti tržišta novca, krediti, trgovinski krediti, ostale obveze (kašnjenja otplate glavnice i kašnjenja otplate kamata) jesu kategorije bez obzira je li riječ o kratkoročnim i/ili o dugoročnim ulaganjima.

¹⁸ Ostala se ulaganja također sastoje od kratkoročnih i dugoročnih ulaganja. Podjela kratkoročnih i dugoročnih ulaganja identična je kao i kod izravnih ulaganja.

¹⁹ Za razdoblje od 1998.-2004. uzete su vrijednosti iz dvanaestoga mjeseca. Iznimka je godina 2005., kada je uzeta vrijednost za sedmi mjesec zato što su to posljednji valjani podaci.

3.3. Grangerov test vanjske zaduženosti i osobne potrošnje, investicija i državne potrošnje (osnovnih makroekonomskih varijabli)

Grangerovim testom pokušava se utvrditi statistička povezanost između varijabli y i varijabli x uz vremenski odgođeni x . U našem je slučaju cilj testirati djeluju li osobna potrošnja, investicije i državna potrošnja na vanjsko zaduženje. Isto je tako cilj testirati vezu u drugome smjeru, tj. utvrditi utječe li vanjsko zaduženje na osobnu potrošnju na investicije i na državnu potrošnju (makroekonomskih varijabli)²⁰.

Model korišten u analizi je:

$$VZ_t = \sum_{i=1}^P \alpha_i C_{t-1} + \sum_{i=1}^P \beta_i VZ_{t-1} \quad (1)$$

$$VZ_t = \sum_{i=1}^P \alpha_i I_{t-1} + \sum_{i=1}^P \beta_i VZ_{t-1} \quad (2)$$

$$VZ_t = \sum_{i=1}^P \alpha_i G_{t-1} + \sum_{i=1}^P \beta_i VZ_{t-1} \quad (3)$$

$$C_t = \sum_{i=1}^P \alpha_i VZ_{t-1} + \sum_{i=1}^P \beta_i C_{t-1} \quad (4)$$

$$I_t = \sum_{i=1}^P \alpha_i VZ_{t-1} + \sum_{i=1}^P \beta_i I_{t-1} \quad (5)$$

$$G_t = \sum_{i=1}^P \alpha_i VZ_{t-1} + \sum_{i=1}^P \beta_i G_{t-1} \quad (6)^{21}$$

U analizi su korišteni javno dostupni podaci od HNB i DZS. Vrijednosti su desenozirane i promatrane na tromjesečnoj razini od 1995.-2004. Vremenski pomaci kojima se koristilo u analizi iznose do tri vremenska razdoblja ili devet mjeseci tj. jedan vremenski pomak iznosi tri mjeseca. Softwareom STATA 8 napravljena je statistička obrada podataka.

Između grupe makroekonomskih varijabli i vanjskoga zaduženja utvrđeno je postojanje statističke povezanosti. Osobna potrošnja sa tri vremenska pomaka utjecala je na vanjsko zaduženje Hrvatske od 1995.- 2004. Model objašnjava 43,7% promjena vanjskoga zaduženja na osnovi promjena osobne potrošnje.

²⁰ Rezultati testa koji istražuju uzročno posljedičnu povezanost vanjskog zaduženje i makro ekonomskih agregata dani su u prilogu 1.

²¹ Jednadžbom jedan koristi se prilikom izračuna u tablici dva. Jednadžbom dva koristi se prilikom izračuna u tablici tri. Jednadžbom tri se koristi prilikom izračuna u tablici četiri. Jednadžbom četiri, pet i šest koristi se prilikom izračuna u tablici pet.

Tablica 2: Uzročno-posljedična povezanost osobne potrošnje i vanjskog duga od 1995.-2004.

Lagirana varijabla U (t-1), ..., (t-3) →		Osobna potrošnja				
Vanjsko zaduženje						
Jednadžba	Broj promatranja	Broj parametara	RMSE	'R-sq'	F	P
	36	7	703.361	0.4369	3.750063	0.0070
	koeficijent	standardna pogreška	T	P> t	[95% Interval pouzdanosti]	
V1	.0036538	.0024057	1.52	0.140	-.001266	.008574
V2	.0051391	.0027556	1.86	0.072	-.0004968	.0107749
V3	.0043478	.0027058	1.61	0.119	-.0011863	.0098819
V13	.3903219	.1709111	2.28	0.030	.0407695	.7398743
V14	.0445268	.1768645	0.25	0.803	-.3172018	.4062553
V15	-.1117828	.188576	-0.59	0.558	-.497464	.2738985
_cons	639.2966	223.8932	2.86	0.008	181.3836	1097.21

Izvor: Izračun autora

Kao i u prethodnome slučaju investicije su bile statistički značajno povezane s vanjskim zaduženjem od 1995.do 2004. Promjene investicija i zaduženja u prethodnim razdobljima objašnjavaju 43,2% promjena ukupnoga zaduženja u istome razdoblju promatranja.

Tablica 3: Uzročno-posljedična povezanost investicija i vanjskog duga od 1995.-2004.

Lagirana varijabla U (t-1), ..., (t-3) →		Investicije				
Vanjsko zaduženje						
Jednadžba	Broj promatranja	Broj parametara	RMSE	'R-sq'	F	P
	36	7	706.1421	0.4324	3.682583	0.0077
	koeficijent	standardna pogreška	T	P> t	[95% Interval pouzdanosti]	
V5	.0006339	.0004961	1.28	0.212	-.0003809	.0016486
V6	.0010096	.000513	1.97	0.059	-.0000396	.0020587
V7	.0003944	.0005104	0.77	0.446	-.0006494	.0014383
V13	.4889778	.1689927	2.89	0.007	.1433489	.8346066
V14	.2269502	.1637567	1.39	0.176	-.1079698	.5618701
V15	-.1117828	.188576	-0.59	0.558	-.497464	.2738985
_cons	639.2966	223.8932	2.86	0.008	181.3836	1097.21

Izvor: Izračun autora

Utjecaj državne potrošnje na vanjsko zaduženje procijenjen Grangerovim modelom bio je statistički značajan u razdoblju od 1995.-2004. s tim da je modelom objašnjeno 43,7% ukupnih promjena vanjskoga zaduženja.

Tablica 4: Uzročno-posljedična povezanost državne potrošnje i vanjskoga duga od 1995.-2004.

Lagirana varijabla U (t-1), ... , (t-3) →		Investicije				
Vanjsko zaduženje						
Jednadžba	Broj promatranja	Broj parametara	RMSE	'R-sq'	F	P
	36	7	703.361	0.4369	3.750063	0.0070
	koeficijent	standardna pogreška	T	P> t	[95% Interval pouzdanosti]	
V9	-.0002499	.0016493	-0.15	-0.881	-.003623	.031232
V10	.0020015	.0016471	1.22	0.234	-.0013671	.0053701
V11	.0028144	.0015843	1.78	0.086	-.0004258	.0060547
V13	.5199201	.1740521	2.99	0.006	.1639436	.8758966
V14	.1620296	.17505	0.93	0.362	-.1959879	.5200471
V15	-.064471	.1882169	-0.34	0.734	-.4494178	.3204757
_cons	252.6629	174.1347	1.45	0.158	-103.4825	608.8083

Izvor: Izračun autora

Vanjsko zaduženje nije imalo statistički utjecaj na makroekonomske agregate: osobnu potrošnju, investicije i državnu potrošnju od 1995.-2004.

Tablica 5: Uzročno posljedična povezanost vanjskoga duga i potrošnje od 1995.-2004.

Lagirana varijabla U (t-1), ... , (t-3) →		Vanjsko zaduženje				
Potrošnja						
Jednadžba	Broj promatranja	Broj parametara	RMSE	'R-sq'	F	P
	36	7	267832.9	0.1555	.889679	0.5152
Investicije						
Jednadžba	Broj promatranja	Broj parametara	RMSE	'R-sq'	F	P
	36	7	48899.81	0.2415	1.538545	0.2010
Državna potrošnja						
Jednadžba	Broj promatranja	Broj parametara	RMSE	'R-sq'	F	P
	36	7	82183.39	0.2298	1.441699	0.2330

Izvor: Izračun autora

4. Zaključak

Razlazom Hrvatske s bivšom SFRJ kao izlazom, naslijeđen je relativno nizak inozemni dug (oko 3,5 milijarde USD). To znači da je Hrvatska rođena s dugom kao novi živi organizam u svijetu država u dekonstrukciji i svijetu gdje dominantu ulogu imaju multinacionalne kompanije u stvaranju. Ono što se događalo od početka devedesetih, a posebno od razdoblja 1994.-2005. kada je izvršena analiza u radu, upućuje na zaključak da je Hrvatska s lakoćom ulazila u sve dublje dužničko-vjеровničke odnose, ponajprije s globalnim međunarodnim financijskim institucijama (MMF, EBRD, IFC) i s međunarodnim privatnim i/ili državnim bankama. Lakoća ulaženja u potrošnju svega na inozemni dug preferirala je psihologiju pomoći, a zapostavljala je psihologiju stvaranja vlastitim snagama novih i dodanih vrijednosti. Psihologija pomoći (mentalitet naroda) uvlačila je u najamnu psihologiju odbacujući svaku pomisao stvaranja ili proizvodnje života iz sebe što karakterizira inteligentna bića i kraljeznjake. Psihologija pomoći i najamna psihologija pogodavale su najamnoj ekonomiji u beskonceptijskom stanju u kretanju. Grangerovim testom je dokazana uzročno posljedična povezanost između porasta makroekonomskih agregata i vanjskog zaduženja od godine 1995. do 2004. Rad je dokazao da je pri tome takva povezanost bila najizraženija kod osobne i državne potrošnje 43,7%. Točnije, više od svake druge, od ukupno pet novčanih jedinica vanjskog zaduženja može se objasniti vrijednostima osobne i državne potrošnje promatranih u prethodnim razdobljima.

Ukupne političke posljedice takvog ponašanja su negativne i dalekosežne. Naime zaduživanje države i društva smatra se je najdubljim podrivanjem demokracije koje nije bilo dosad, povodom života i rada na dug, pa čak i na reprogramiranje inozemnoga ni unutarnjega duga. Alternativa dužničko vjеровničkoj ekonomiji su tehnološko-tehnička izvozna orijentacija, stvaranje novih i dodanih vrijednosti u hrvatskoj stvarnosti, pravilnije upravljanje i gospodarenje prostorom, izvorima i dobrima i s toga naslova rast BDP, s ekvivalentnom međunarodnom razmjenom kulturnih i materijalnih vrijednosti. Ta mogućnost za opstanak iza razvitak života neprimjereno je izostavljena i zapostavljena zbog koncepcije vladanja na dug hrvatskim prostorom i narodom.

Literatura

- Babić, A. (1995.) *Analiza Bilance Plaćanja*, magistarski rad, Ekonomski Fakultet, Zagreb.
- Bačić, K. (2005.) *Utjecaj izravnih stranih ulaganja na gospodarski rast – slučaj skupine tranzicijskih gospodarstava središnje i istočne Europe*, Magistarski rad, Ekonomski Fakultet, Zagreb.
- Kulić, S. (1999) *What is Consciousness of the Modern World?*, Zagreb: The Institute of Economics.

- Kulić, S. (1998.) *Nužnost rekonstrukcije hrvatskog društva i ekonomije*, Zagreb: Ekonomski Institut.
- Kulić, S. Bebek, B. (1986.) *Kritička dužnička ekonomija- Kritika najamne svijesti*, Zagreb: Ekonomska biblioteka- Izdanje Birotethnika
- Lamfalussy, A. (2000) *Financial crises in emerging countries: An essay on financial globalisation and fragility*, Yale University Press
- Mihaljek, D. (2003) "Macroeconomic Aspects of Croatia's Accession to the European Union", IN: *Croatian Accession to the European Union: Institutional Challenges, second volume*, Zagreb, The Institute for Public Finance, pp: 25-65.
- OECD –Organisation for Economic Co-operation and Development, (2003) "Croatia Enterprise Policy Performance Assessment – South East Europe Compact for Reform, investment integrity and growth", Zagreb.// www.oecd.org/dataoecd/2/42/20637229.pdf. (konzultirano 15.10.2005).
- Primorac, Ž. (2003) "The future of banks: Have Croatia's bank system been consolidated?" U: *VI. Konferencija –Hrvatskog Tržišta Novca*, 8-9 svibnja, Poreč, Zagreb: TEB str: 133-153
- Gligorov, V. (2004) *Debt Sustainability and Growth in Croatia*, Vienna: The Vienna Institute for International Economic (Studies Research Report -306)
- Samodol, A. (2003) "Inter-institutional communication and Money Market" U: *VI. Konferencija –Hrvatskog Tržišta Novca*, 8-9 svibnja, Poreč, Zagreb: TEB str: 154-167
- Stiglitz, J. (2003a) : "Ethics, Market and Government Failure, and Globalization", presented to the Vatican Conference at the Ninth Plenary Session of the Pontifical Academy of Social Sciences, Casina Pio IV, 2-6 May, 2003. // http://www1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/download/Govt_Failure_Globalization.pdf. (konzultirano 20.09.2005)
- Stiglitz, J. (2003b): "Dealing with Debt- How to Reform the Global Financial System", IN *Harvard International Review*, 25 (1), Spring 2003, pp. 54-59 // http://www1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/download/Dealing_with_Debt.pdf (konzultirano 15.09.2005)
- Stiglitz, J. (2002) "Development Policies in a World of Globalization", Paper presented at the seminar "New International Trend for Economic Development" on the occasion of the fiftieth anniversary of the Brazilian Economic and Social Development Bank (BNDES) Rio Janerio, Brazil // <http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/download/DevelopmentGlobalization.pdf> (konzultirano 01.09.2005)
- Vidovic, H. Gligorov, V. (2004) "Croatia's Delayed Transition: Competitiveness and Economic Policy Challenges". Vienna: The Vienna Institute for International Economic (Studies Research Reports, 304)

Vukšić, G. (2005), "Utjecaj Izravnih Stranih Ulaganja na Izvoz Hrvatske Prerađivačke Industrije", *Financijska Teorija i Praksa*, 29 (2), str: 147-175

Croatian future based on the debt doctrine – cause-effect connection of consumption and foreign debt

Slavko Kulić¹, Zoran Aralica²

Abstract

The article is based on analysis of debt economy functioning in conditions of non-conceptual economic environment in Croatia. The debt doctrine economy as a subject of culture and civilization has emerged and functions in the period of deconstruction of the world of states and construction of the world of global interests. Concurrently, the influence of supranational types of political and socio-economic system has been increasing on all levels of management (from local to national and supranational). The basic hypothesis is that external debt in Croatia is a consequence of irrational governance, managing resources and organizing life, no matter whether it is a state or an individual. The paper has two main objectives. The first one is to conduct research into basic elements of psychology of debt economy prevalent in Croatia, and the other one is to investigate – by applying the Granger's test - the connection between macroeconomic aggregates (personal and state costs and investments) and external debts.

Key words: external debt, economics of rent, Grangers test, macroeconomic aggregates

JEL classification: E0

¹ Full Professor, The Institute of Economics, Zagreb, Trg J.F.Kennedyja 7. 10000 Zagreb, Croatia. Scientific affiliation: sociology of international relations. Phone: +385 1 2335 700, Fax: +385 1 2335 165, E-mail: skulic@eizg.hr

² MSc, The Institute of Economics, Zagreb, Trg J.F.Kennedyja 7. 10000 Zagreb, Croatia. Scientific affiliation: technologies, competitiveness, economics of energetics sector. Phone: +385 1 2335 700, Fax: +385 1 2335 165, E-mail: zaralica@eizg.hr

Prilozi

Tablica 7: Uzročno-posljedična povezanost vanjskoga zaduženja i osobne potrošnje od 1995.-2004.

Table 7: Cause-effect ratio of external debt and personal expenditure in 1995-2004

Lagirana varijabla U (t-1), ... , (t-3) →	Vanjsko zaduženje					
	Osobna potrošnja					
	Koeficijent	Standardna pogreška	t	P> t	[95% Interval pouzdanosti]	
v1	-.1195373	.1881834	-0.64	0.530	-.5044156	.2653409
v2	-.1636114	.19457	-0.84	0.407	-.5615516	.2343289
v3	-.3098633	.1935798	-1.60	0.120	-.7057785	.0860519
v13	54.24223	64.0973	0.85	0.404	-76.85147	185.3359
v14	-76.57808	62.11133	-1.23	0.228	-203.61	50.45386
v15	-12.57783	64.10639	-0.20	0.846	-143.6901	118.5345
_cons	10539.68	65244.83	0.16	0.873	-12290	143980.3

Izvor: Izračun autora

Tablica 8: Uzročno-posljedična povezanost vanjskoga zaduženja i investicija od 1995.-2004.

Table 8: Cause-effect ratio of external debt and investments 1995-2004

Lagirana varijabla U (t-1), ... , (t-3) →	Vanjsko zaduženje					
	Investicije					
	Koeficijent	Standardna pogreška	t	P> t	[95% Interval pouzdanosti]	
v5	.1173938	.1723111	0.68	0.501	-.2350219	.4698095
v6	.0264075	.197372	0.13	0.894	-.3772636	.4300786
v7	.0837026	.1938065	0.43	0.669	-.3126762	.4800813
v13	25.59535	12.24156	2.09	0.045	.5585503	50.63215
v14	-4.423152	12.66798	-0.35	0.729	-30.33207	21.48577
v15	1.403891	13.50682	0.10	0.918	-26.22065	29.02843
_cons	18067.63	16036.42	1.13	0.269	50865.79	14730.53

Izvor: Izračun autora

Tablica 9: Uzročno posljedična povezanost vanjskoga zaduženja i državne potrošnje od 1995.-2004.

Table 9: Cause-effect ratio of external debt and government expenditures in 1995-2004

Lagirana varijabla U (t-1), ... , (t-3) →	Vanjsko zaduženje				
	Investicije				
	Koeficijent	Standardna pogreška	t	P> t	[95% Interval pouzdanosti]
v9	.5197282	.1927052	2.70	0.012	.1256018 .9138547
v10	.0318441	.1924503	0.17	0.870	-.361761 .4254493
v11	.1282196	.1851153	0.69	0.494	-.2503836 .5068228
v13	1.3092	20.33692	0.06	0.949	-40.28446 42.90286
v14	-14.00723	20.45352	-0.68	0.499	-55.83937 27.82491
v15	-8.398232	21.99198	-0.38	0.705	-53.37689 36.58042
_cons	22816.56	20346.56	1.12	0.271	-18796.83 64429.96

Izvor: Izračun autora